
KÖNYVISMERTETÉS

Barabás A. Tünde:

Börtön helyett egyezség?

Mediáció és más alternatív szankciók Európában

KJK-Kerszöv, Budapest, 2004, 244 oldal

Barabás A. Tünde az Országos Kriminológiai Intézet Kommunikációs és Oktatási Osztályának vezetője. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán diplomázott, 1995-ben pedig megkapta az állam- és jogtudományok kandidátusa címet. Kutatási területébe legfőképpen a szabadságvesztés és az alternatív szankciók, a resztoratív igazságszolgáltatás nemzetközi és hazai lehetőségei, a mediáció, valamint az egyéb viktimológiai kérdések tartoznak.¹ A *Börtön helyett egyezség?* című könyve nem az első olyan publikációja, amely a sértetti oldalról vizsgálja a büntetőeljárás menetét, de a jelen témával kapcsolatos művei közül mindenképpen a legteljesebb és legátfogóbb képet adja.²

Elsőre – ha nem feltétlen elutasítással is, de – kissé furcsállva szembeáll a címbeli kérdéssel az olvasó, jóllehet maga a hipotézis a XXI. század büntetőpolitikájának egyik legnagyobb szemléletbeli váltására irányul. A laikus többség hajlamos először a vádalku lehetőségére asszociálni, de arra csak nagy ritkán gondolunk, hogy ebben a „kiegyezésben” a sértettnek is lehet némi szerepe. Ennek legfőbb okát abban látom, hogy a több évszázados és világszerte tendenciózusan tapasztalható joggyakorlat szinte teljességgel kiüresítette a sértetti szerepkört. Másrészt, a cím olvasásakor kételyek ébrednek a tekintetben is, hogy a szabadságvesztésnek a büntetési rendszerből történő esetleges kiiktatása nem teszi-e kockázatmentessé a bűnözést. Barabás A. Tünde könyve azonban olyan új, elsősorban a tettes-áldozat egyezsége fókuszáló és egyben a szabadságvesztés-büntetés hatástalanságait kiküszöbölő lehetőségekre hívta fel a figyelmet, amelyek ha nem is feltétlen elfogadást, de legalábbis precíz megfontolást igényelnek – különösen az anyagi büntetőjog és a büntetőeljárás jog iránt érdeklődők körében.

¹ <http://www.okri.hu/content/view/49/119/>

² Lásd a szerző korábbi művei közül: A sértett kompenzációja. Acta Humana, Budapest, 1997/26., 32–41. o.; A mediáció esélyei Magyarországon egy empirikus vizsgálat tükrében. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 33. OKRI, Budapest, 1996, 142–155. o.; Sértetti sérelmek. HVG, 1995. november 4.

A mű gondolati előzményei a hazai és a külföldi jogirodalomban

Ami a téma iránti hazai és nemzetközi érdeklődést illeti, elmondható, hogy az a XIX. század végétől³ újra és folyamatosan foglalkoztatja a nemzetközi jogtudományt. Az 1920-as évektől ugyanis mindinkább teret kap az a szemlélet, hogy – noha a büntetőjog alapvetően közjogi jellegű jogág és a büntetőeljárás rendeltetése elsősorban az állam büntetőigényének érvényesítése – a bűncselekmények döntő többsége magánjogi érdekeket is sért. A második világháború után, az áldozatvédelmi törekvések felerősödésével, a jóvátétel intézménye még inkább előtérbe került, manapság pedig már számos nemzetközi dokumentumban⁴ egyenesen követelménnyé vált a mediációnak az egyes nemzeti jogrendszerekbe történő beépítése.⁵ Előjáróban azért megjegyzendő, hogy az európai kontinens országaiiban tradicionálisan a legalitás elve mellett folyik a büntetőeljárás. Mindazonáltal leszögezhető az is, hogy bizonyos célszerűségi szempontok érdekében a princípium egyre gyakrabban háttérbe szorul. Az előzetes kérdés elsősorban persze annak eldöntése, hogy a jog önmagában feljogosíthatja-e a jogalkalmazót arra, hogy adott esetben lemondjon a büntetőigény érvényesítésének a kötelezettségéről. Végeredményben ezt a jogalkotás már csaknem egy évszázada igenlően döntötte el, hiszen olyan eljárásjogi lehetőségek, mint a büntetés végrehajtásának a felfüggesztése, a próbára bocsátás, a büntetés kiszabásának, illetve a vádemelésnek a mellőzése, s a legutóbbi időkből a vádemelés elhalasztása egyaránt a legalitás áttörését jelenti.⁶

3 1891-ben a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület kongresszusán a következő megállapításokat teszik: a modern jog nem eléggé veszi figyelembe a sértett reparációs igényét; továbbá kisebb súlyú bűncselekmények esetében időt kellene adni a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételére; végezetül: az elítéltek börtönkeresményét ilyen célra fel lehetne használni. Póka Rita: A jóvátétel eszközeinek megjelenése a hazai igazságszolgáltatásban. *Belügyi Szemle*, 2006/3.

4 Lásd a következő nemzetközi dokumentumokat: a bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak számára nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló, 1985-ben kiadott ENSZ-deklaráció; az áldozatok büntetőjogi és büntetőeljárás helyzetéről szóló, 1985-ben megjelenő Európa Tanács-ajánlás; az Európa Tanács Miniszterek Bizottságának 19-es számú ajánlása a mediációról.

5 Európában elsőként 1983-ban, az Egyesült Királyságban került sor a mediáció beindítására. Görgényi Ilna: *Kárjövátétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben*. HVG-ORAC, Budapest, 2006, 148. o.

6 Molnár Gábor ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy „a legalitás egyre fokozottabb terjedelmű áttörése ugyanakkor szinte mindenütt alkotmányos aggályokat vet fel. Az új diverziós szabályok ugyanis valójában olyan feladatokat adnak az ügyészeknek, amelyeket a hagyományos szerepfelfogás a bírónak tart fenn. Ennek ellenére az ügyészek szerepe folyamatosan kiszélesedik, s az ügyész ma már számos esetben lemondhat a bűnüldözési érdek következtetés végigviteléről. Az a tény, hogy a legalitás elvének áttörésével az ügyészekre hárul a bűnügyek lezárásának a feladata nagymértékben tehermentesít

Ami a kötet másik nagy gondolati csomópontját – azaz a sértettnek nyújtandó jóvátétel lehetőségeit – illeti, a szerző itt szintén az észak-amerikai gyakorlatból kiindulva vázolja a resztoratív szemlélet kibontakozásának útját, amit Európa államainak büntetési rendszerei szempontjából maga is kívánatosnak tart. A könyvben azonban nemcsak általánosságban a jóvátétel mellett, hanem annak egyik konkrét megnyilvánulási formája, a mediáció (tettes-áldozat egyezség) mellett is érvel. Utóbbi intézmény legfontosabb és legelőnyösebb tulajdonságának azt tartja, hogy segítségével visszahelyezhető a konfliktus a társadalomba, ily módon lehetőség nyílik arra, hogy a jogrend az érintettek megegyezésével álljon helyre. Álláspontja szerint tehát – bírósági eljárás igénybevétele helyett – perszonalizálni kell a konfliktusfeloldást. Még mielőtt azonban a szerzőt az a kritika érné, hogy mindig és minden körülmények között az egyezséget tartaná a célravezető megoldásnak, előrebocsátható, hogy pontosan körvonalazza elképzeléseit az eljárás alkalmazhatósági körét illetően, részletesen beszámol annak költség- és haszonbeli vonzatairól, valamint esetleges „társadalmi mellékhatásairól”. Külön kihangsúlyozza azt is, hogy a mediáció mellett más alternatív szankciókra is szükség van, mert a tettes-áldozat egyezség természetesen nem alkalmazható minden esetben. Mindazonáltal leszögezhető, hogy a fejlődés lehetséges irányának a kárhelyreállító szemlélet befogadását tekinti – már csak azért is, mert a legtöbb uniós tagállamban már létező jogintézmény.

A könyv szerkezeti tagolódása

A mű szerkezeti logikusan felépített, minden egyes fejezet központi témája – mintegy ráhangolásképpen – a sértettnek nyújtandó kárjóvátétellel kapcsolatos, legyen szó annak történeti (I–V.) vagy a jelenkort is érintő gyakorlati (V–VIII. fejezet) aspektusairól.

Az I. fejezet címe *A bosszútól a kiegyezésig (változó társadalmak, változó szankciók)*. Itt a szerző az egyetemes állam- és jogtörténeti vizsgálódásokra jellemző, időben lineárisan előre haladó, leíró jellegű módszertannal válaszol a büntetések fejlődéstörténetét. A jóvátétel témájával foglalatalkodás létjogosultságának kvázi megalapozásaként célszerűen mutat rá arra, hogy már az emberiség történetének kezdeti szakaszában megjelent a kompozíció mint az áldozat kárpótlását célzó intézmény. A fejezet következő nagyobb csomópontja a középkori államok büntetőeljárásai gyakorlatának elemzése. Legfőbb sajátosságként azt emeli ki, hogy a sértett a büntetőeljárás mellékszereplője-

vé degradálódik, a jóvátétel helyett pedig az elkövetővel szembeni minél szigorúbb megkorlátozásra törekszenek. A XVIII. századtól kialakuló felvilágosodás tettekőzpontú, majd a XIX. század tettesközponú büntetőjogának felelevenítése után végül eljut a XX. századi – és végeredményben az elkövető és a sértett szempontjából legkedvezőbb – fejleményekig, nevezetesen a dekriminálizációs törekvések és a viktimológiai irányzatok megjelenéséig. A múlt század kriminálpolitikájában az egyik legfontosabb eredménynek az alternatív szankciók és a diverzió (elterelés) gondolatának megerősödését tartja.

A szerző a magyar büntetési rendszer fejlődését – álláspontom szerint didaktikai szempontból helyesen – külön, a II. fejezetben elemzi: *Kárjövátétel a magyar büntető-igazságszolgáltatás történetében*. Fontosnak tartja kiemelni, hogy a jóvátétel intézménye hazánkban – Szent Istvántól kezdve évszázadokon át – ugyanúgy elfogadott intézmény, ahogyan a külföldi gyakorlatban is.¹¹ Azaz: már a könyv legelején tudatosítja az olvasóban, hogy a sértetti kompenzációnak megvannak a hazai jogi hagyományai, azzal kapcsolatban tehát nem valamiféle ismeretlen külhoni nóvumra kell gondolnunk. Mindazonáltal markáns, az egész kötetben következetesen képviselt véleménye szerint a hazai büntetési rendszer jelenlegi helyzetét át kell értékelni, mert a szabadságvesztés-büntetést preferáló gyakorlat egyrészt súlyos anyagi terheket okoz, másrészt nem oldja meg a sértettnek nyújtandó kárjövátétel problematikáját.¹²

A III. fejezetben (*Új szemlélet – változások a kriminálpolitikában*) kerül sor a szerző által a szabadságvesztés-büntetés helyett kívánatosnak tartott alternatív lehetőségek elemző jellegű bemutatására. Kiindulópontja a diverzió (elterelés)¹³, amely természeténél fogva magában foglalja a könyvben részletesen tárgyalt mediációs eljárást is. Az elterelés szerző szerinti legfőbb sajátossága, hogy az állami beavatkozástól mentes felelősségre vonási formákat tartalmaz.¹⁴ Ennek megfelelően minden megnyilvánulási formája enyhébb szankcióval, elkövetői oldalon kisebb fokú stigmatizáló hatással, valamint kevésbé formalizált eljárással párosul.¹⁵

¹¹ A kompozíció lehetőségét végül a tetтарыos büntetés elvét követő és a négyfokozatú szabadságvesztés-büntetést bevezető Csemegi-kódex iktatja ki. Barabás A. Tünde: i. m. 52. o.

¹² Uo. 54. o.

¹³ Erdei Árpád szerint nem más, mint a büntetőügy nem büntetőjogi elintézése. Erdei Árpád: Az elterelés és a társadalom védelme. In: Vigh József (szerk.): „A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése”. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Visegrád–Budapest, 1984, 244–249. o.

¹⁴ Nagy Ferenc a diverzió fogalma alá sorolja azokat az eseteket is, amelyekben a büntetőbíróság jogerős ítéletében zárt intézeti fogva tartás helyett valamilyen egyéb ambuláns szankciókat alkalmaz. Nagy Ferenc: A bűncselekmények áldozatainak állami kártalanításáról. Magyar Jog, 1993/4., 200–205. o.

¹⁵ Bárd Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói. KJK, Budapest, 1987, 106. o.

A diverzió általános jellemzőinek összefoglalása után az Európában jellemző alternatív törekvések csoportosítását kísérli meg¹⁶, ezek közül elsőként a tettesszempontú megoldásokat említi, amelyek legfőképpen a rövid tartamú szabadságvesztések káros hatásai ellen irányulnak (e megoldások körében különösen a büntetés kiszabásának, illetve végrehajtásának próbaidőre történő felfüggesztésére, az úgynevezett elektronikus házi őrizetre és a pénzbüntetés minél szélesebb körben történő alkalmazásának előnyeire hívja fel a figyelmet). A tettesszempontú vegyes, illetve a büntetés-végrehajtáson belüli megoldások között a kábítószer-elvonó programban való részvételről, illetve egyéb alternatív végrehajtási formákról¹⁷ tesz említést. Végezetül a tettesi és áldozati szempontokat képviselő alternatívákat azért tartja fontos és kidolgozandó koncepcióknak, mert azok már nemcsak a tettesi, de a sértetti érdekeket is kifejezésre próbálják juttatni.

A könyv második nagyobb gondolati egysége a IV. fejezettel veszi kezdetét, amelynek címe: *A kárjótétel újjászületése napjainkban*. Jól látható tehát, hogy a szerző a büntetési rendszerek általános fejlődéstörténetének és azon belül a szabadságvesztés elkövetőre gyakorolt esetleges káros hatásainak elemzése után most az áldozati szempontokat mérlegelve tér át a jótétel-kárjótétel fogalmának tisztázására, valamint a kárjótétel lehetséges formáinak tipizálására. Mielőtt ismertetném a szerző által elfogadott általános definíciót, előrebocsátom, hogy a jogirodalom rendkívül eltérő módon értelmezi a kárjótétel fogalmát¹⁸, másrészt teljességgel különböző álláspontok vannak a tekintetben, hogy a kárjótételre az állam vagy az elkövető köteles.

Ami a kárjótétel természetét illeti, a fő vitakérdés, hogy annak csak az anyagi-materiális értelemben vett jótételt kell-e magában foglalnia, avagy az egyéb – immateriális formában tárgyiasuló – jótételi mechanizmusokat is (például bocsánatkérés). A szerzők döntő többsége e tekintetben arra az álláspontra helyezkedik, hogy a teljes kompenzáció csak a két tényező együttes teljesülésével valósulhat meg.¹⁹ *Schneider* definíciója szerint a jótétel a

16 Barabás A. Tünde: i. m. 6. o.

17 Például fél szabad végrehajtás, részlegesen felfüggesztett börtönbüntetés, feltételes elbocsátás. Uo. 73–75. o.

18 A Jogi lexikon meghatározása szerint: „A jótétel valamely jogellenes magatartás következményeinek megszüntetésére szolgáló intézkedések összessége, lehetőleg az eredeti állapot helyreállítása, ha ez nem lehetséges, kártérítés fizetése, ugyanakkor a jótétel állhat erkölcsi elégtétel adásában is.”

19 Nagy Ferenc meghatározása szerint „a jótétel magában foglalja az anyagi kiegyenlítő teljesítést, illetve a megsértett jogi tárgyon okozott kárt, az előidézett hiány pótlását, másrésztől a tettesi és az áldozat közötti interakciózavar feldolgozását és az emocionális kiengesztelési eljárást is”. Nagy Ferenc: i. m. 208–209. o.

tettes és az áldozat közötti interakciós folyamat, amely a kriminális konfliktust orvosolja, és az érdekelték között kibékülést szül. Éppen ezért – írja – ebben az esetben nem egyszerűen egy pénzösszeg fizetéséről és néhány könyvedén odavetett bocsánatkérésről van szó.

A szerző mélyrehatóan foglalkozik a kárjövátételre kötelezettek lehetséges körének kérdésével. A kárjövátétel, álláspontja szerint – a Nagy Ferenc-féle csoportosítást kvázi elfogadva –, négy szintről érkezet: az állam részéről (ez a tulajdonképpeni kompenzáció); az elkövető részéről (restitúció); a civil társadalom tagjai részéről – önkéntes, privát alapon –, végezetül, a biztosítótársaságok részéről.²⁰ Ami az állam általi kártalanítási kötelezettséget illeti, a szerző az áldozatvédelmet alkotmányos kötelezettségnek és ennél fogva kizárólagos állami feladatnak tekintő elméletek²¹ elemzése helyett sokkal inkább azokra a véleményekre hívja fel a figyelmet, amelyek szerint az állam egyrészt nem képes elegendő védelmet nyújtani polgárainak, másrészt képtelen finanszírozni a költséges jövátételei programokat.²² A kártalanítás formáinak exemplifikatív jellegű felidézésekor olyan modelleket vázol, amelyek álláspontom szerint a magyar jogalkotó számára feltétlen megfontolást igényelnek. Csak néhány szemelvény a sértettnek nyújtandó kártalanítás európai modelljei közül: az állam a befolyt pénzbüntetésről lemond a sértett javára (Svájc); a polgári jogi igények érvényesítésének lehetősége a büntetőeljárásban (Franciaország)²³; a kárjövátétel mint önállóan is kiszabható mellékbüntetés szerepeltetése a szankciók között (Anglia és Wales)²⁴.

A tettes-áldozat egyezség című V. fejezetben a szerző elérkezik a kötet fő témájának, a mediációnak az általános szintű tárgyalásához. E szerint az nem más, mint olyan – a bűncselekmény sértettje és elkövetője között létrejövő – önkéntes megállapodás, amelynek révén a tettes az okozott kárt az áldozat-

20 Uo.; Barabás A. Tünde: i. m. 87. o.

21 Lásd objektív felelősség teóriája; egyenlő védelem teóriája; társadalmi kötelezettség elmélete.

22 Durkheim szerint „a bűnözés teljes körű visszaszorítása valójában lehetetlen, illetőleg csak aránytalanul magas pénzügyi és szociális költségek (ellenőrzés, a személyiség mozgásterének korlátozása, a személyiségi jogok szűkítése) lenne lehetséges”. Émile Durkheim: *Die Regeln der soziologischen Methode*. René König Publisher, Neuwied, 1961 (Originalausgabe: Paris, 1895)

23 A polgári jogi igény a francia gyakorlatban úgynevezett *action civile*, a német gyakorlatban úgynevezett *Adhäsionsklage* formájában történik. Az adhéziós eljárás több országban is ismeretes, de például Nagy-Britanniában a sértett egyáltalán nem léphet fel magánfélként az eljárásban. Az adhéziós perek a magyar gyakorlatban is ismertek, de a magyar büntetőbírák meglehetősen idegenkednek a polgári jogi igények elbírálásától – elsősorban az eljárás elhúzóására hivatkozva, ezért azokat leggyakrabban a törvény egyéb útjára utasítják. Görgényi Ilona: i. m. 110–111. o.

24 Álláspontom szerint a kárjövátétel intézménye a magyar szabályozásban – már csak természeténél fogva is – sokkal inkább az intézkedések közé lenne beilleszthető.

nak egy mindkettejük által elfogadott formában és mértékben jóváteszi, ennek következtében részben vagy egészben mentesül a mindenkori társadalomban szokásos felelősségre vonás következményei alól. Barabás A. Tünde tehát főként azt hangsúlyozza, hogy ebben az esetben nem pusztá kárhelyreállításról, hanem a felek tevőleges részvételéről van szó. A fogalmi zavarok elkerülése érdekében azonban rámutat arra is, hogy a közvetítői eljárásnak nem feltétele a felek személyes találkozása. A meggyőzés erejével hat, ahogyan a szerző összehasonlító módszertannal, statisztikai számadatokat is alapul véve az eljárás európai eredményeiről beszámol. Külön felhívja a figyelmet a mediátorra vonatkozó szabályozások közötti eltérésekre, valamint arra is, hogy ezektől az eltérésektől függetlenül a közvetítő félnek mindig és mindenütt objektív, de kellő rugalmassággal kell követnie az egyezség folyamatát. A mediáció alkalmazásának alapos, az egyes államok szintjére is kiható elemzését ezzel a következtetéssel zárja: „[...] összességében Európa-szerte pozitív folyamatról beszélhetünk, ami nem hagyhatja érintetlenül Magyarországot sem”²⁵.

A szerzőt nem érheti az a kritika sem, hogy egyfajta „elméletieskedő tankönyvvel” áll az olvasó elé. Ennek ékes bizonyítéka a VI. fejezet (*Tettesáldozat egyezség a gyakorlatban*), amely a műnek már-már kézikönyv jellegét kölcsönözve bemutatja a mediációs eljárás konkrét lefolyását és ennek kapcsán esettanulmányokat kínál. Fontos megjegyezni, hogy a processzus előnyeit nemcsak áldozati szempontból mérlegeli, hanem az elkövetőre gyakorolt pozitív hatásait és egyéb társadalmi szegmenseit is figyelembe veszi. Ezek közül a legfontosabbakat most csak példálózó jelleggel, a szerző generális látásmódjának alátámasztására említem: sértetti oldalon hangsúlyozza, hogy 1. a kár az eljárás következtében az átlagosnál gyorsabban megtérül; 2. az áldozat mentesül a büntetőeljárás okozta kényelmetlenségektől; 3. a személyes találkozás nyomán humanizálódik a tetteshez fűződő viszonya, ezáltal könnyebben fel tudja dolgozni a történeteket.²⁶

Az elkövetőre gyakorolt pozitív hatásokat a következőképpen összegzi: 1. részben vagy egészben mentesül a felelősségre vonás alól; 2. az esetleges szabadságvesztés-büntetést elkerülve nem szakad ki addigi környezetéből, ezáltal könnyebben reszocializálódik, egyszersmind elkerüli a stigmatizációt; 3. az eljárásban való közvetlen részvétele növeli szociális felelősségtudatát.²⁷ Végezetül: az eljárás társadalomra gyakorolt pozitív hatásai között a követ-

²⁵ Barabás A. Tünde: i. m. 133. o.

²⁶ Uo. 150. o.

²⁷ Uo. 151–152. o.

kezőket emeli ki: 1. csökkenti a büntető igazságszolgáltatás leterheltségét, ezáltal költséghatékony megoldás; 2. azáltal, hogy a polgárok közvetlenül is részesei lehetnek az eljárásnak, javítja a társadalom „általános közérzetét” és erősíti a jogrendbe vetett bizalmat (integratív prevenció funkció); 3. új értelmet ad a büntetőjognak, amely az áldozatot eddig elhanyagolta.²⁸

Barabás A. Tünde a VII. (*A tettes-áldozat egyezség lehetőségei Magyarországon*), illetve a VIII. (*Összegzés – gondolatok a mediáció hazai megvalósításáról*) fejezetben a teljesség igényével számba veszi az eljárás alkalmazhatóságának hazai lehetőségeit is, jóllehet ennek hiányában nem is lenne teljes a mű felépítése. Behatóan – statisztikai adatokkal alátámasztva – tárja fel a magyar büntetési rendszer visszásságait²⁹, az általánosan jellemző tettesi és sértetti mentalitást³⁰, és ezekre az adatokra, illetve a nemzetközi tapasztalatokra építve a mediáció jövőbeni lehetséges alkalmazási körét, valamint szervezeti feltételeit.

A szerző a tettes-áldozat egyezség alkalmazását elsősorban kisebb és közepesen súlyos, vagyon, illetve személy elleni bűncselekmények esetén látja indokoltnak. Eljárásjogi feltételeit tekintve megkívánja a teljesen tisztázott tényállást, a tettes beismertő vallomását, végezetül mindkét fél önkéntes beleegyezését. Gyakorlati megvalósulásának két típusát tartja elképzelhetőnek: az egyikben a büntetőeljárás – ex officio – megszűnne, mielőtt az elkövető teljesíti az egyezségben foglaltakat.³¹ A második variánsban az egyezséget ítéletbe foglalnék, amelyben a bíróság – egymással kombinálva – próbára bocsátást és jóvátételt szabna ki.

28 Uo. 153–154. o.

29 Elsősorban az indokolatlanul gyakran kiszabott rövid tartamú szabadságvesztés-büntetéseket kritizálja. Ezzel párhuzamosan olyan nemzetközi statisztikai eredményeket közöl, amelyek egyértelműen konstatálják, hogy a kelet-közép-európai régióban a magyar büntetés-végrehajtási intézetek a legzsúfoltabbak. Az adatokról részletesen: Kerecsi, Klára – Gosztonyi, Géza – Bogschütz, Zoltán – Éliás, Dávid: Probation and probation Services in the EU accession countries. Chapter 5. Hungary, 2003, pp. 139–175.; Barabás A. Tünde: i. m. 158. o.

30 Az Országos Kriminológiai Intézet 1993-ban és 2003-ban lefolytatott empirikus kutatásaira támaszkodva a következő következtetéseket vonja le: a tettesek kárjótételi hajlandósága fennáll, miközben a sértettek bizonytalanabbnak tűnnek az eljárásban való részvételi szándékukat illetően – elsősorban a tettesrel való találkozás pszichés hatásai miatt.

31 A szerző inkább ezt a változatot preferálja, mivel ezáltal az elkövető kikerülheti az eljárással okozott stigmatizációt, valamint a büntetett előlethez fűződő káros jogi és egyéb társadalmi következményeket. Barabás A. Tünde: i. m. 182. o.

Osszegzés

Barabás A. Tünde könyve komplex módon, széles körű európai szakirodalomra támaszkodva mutatja be a resztoratív igazságszolgáltatási szemlélet fejlődését és azon belül a saját szakterületét is alkotó mediációs eljárást. Különös figyelmet fordít a téma gyakorlati szempontú megközelítésére, ennélfogva, megítélésem szerint, inkább nevezhető kézikönyvnek, mint tankönyvnek. Leíró és összehasonlító módszertannal egyaránt operál, könnyed stílusa és nyelvezete miatt pedig gondolatai érthetővé válnak a laikus olvasóközönség számára is. A szerző szabályozási javaslatai mindazonáltal a jogalkotó szerveknek is segítséget nyújthatnak, amennyiben azok a tettes-áldozat egyezség magyarországi adaptációjának nehézségeibe ütköznek. Végezetül: a mediáció és a hozzá vezető út bemutatása a szerző határozott szándéka szerint remélhetően elfogadhatóvá teszi azt a gondolatot, hogy a vitarendezés módja nem feltétlenül a bírósági eljárás, hanem sokkal inkább a felek meg egyezése.

Ami a mediáció (és ezzel együtt Barabás A. Tünde gondolatainak) általános kritikáját illeti, számos honi szerző nem látja alkalmazhatónak a közvetítői eljárást a magyar büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Álláspontjuk szerint ugyanis e jogintézmény egyrészt nélkülözi a büntetőjogi jelleget, tekintve, hogy annak során úgymond nem az igazságot, hanem a konfliktus megoldását keresik.³² A mediációs eljárás folyamán nem tulajdonítanak jelentőséget annak, hogy ki volt a hibás, nem bizonyítanak tényeket – ahogy az egy bírósági tárgyalás során lenni szokott. A mediáció ezenkívül nem a múltbeli eseményekre reflektál, hanem a jövőre összpontosít. A mediátor csak egyetlen célt tarthat szem előtt: mit kell tenni annak érdekében, hogy a vita konstruktív irányban haladjon tovább. A közvetítő továbbá azon dolgozik, hogy a felek ne a véleményük vagy morális megítélésük hangoztatásával töltsek az időt (ennyiben talán hasonló is a bírósági eljáráshoz), ugyanis ez nem segít hozzá ahhoz, hogy eljussanak a mindkét fél számára elfogadható egyezségig. Feladata annak megteremtése, hogy a jóvátételi tárgyalás ne váljon egyfajta kiüresedett kommunikációs folyamattá, egyszersmind ne is legyen zaklatott, esetleg fenyegető hangvételű diskurzus.

További antagonisztikusnak tűnő szemléletbeli ellentétet okoz, hogy a szerzők nagy hányada a büntetőeljárás elsődleges rendeltetését nem az áldo-

³² Kiss Anna: Gondolatok Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség c. könyvéről. Magyar Jog, 2005/4., 245. o.

zatnak nyújtandó jóvátételben, hanem az állam büntetőigényének érvényesítésében látja, másként fogalmazva: álláspontjuk szerint abból kell kiindulni, hogy minden államnak elsődleges joga van büntetőhatalmat gyakorolni polgárai felett. Ez persze nem azt jelenti, hogy az állam korlátlan hatalmat gyakorol, hiszen az ellentétes lenne az alkotmányos jogállamiság követelményével. Pusztán arról van szó, hogy az arányos, de megtorló büntetések alkalmazása a kívánatos.³³

„*Aki a mediációban az igazságszolgáltatás bajainak orvoslását látja, alighanem csalódnai fog*”³⁴ – írja Kiss Anna. Álláspontja szerint az eljárás egyrészt nem kevésbé bonyolult, mint maga a büntetőeljárás. Másrészt leszögezi, hogy „*a büntető hatalommal rendelkező jogalkalmazás lététől éppen azért idegen az egyezés, mert hatalom*”³⁵. Végezetül arra a következtetésre jut, hogy a büntetőjog represszív jellege nem szűnhet meg, mivel azt ilyen formájában a társadalom önvédelmi mechanizmusa alakította ki.

Ami Barabás A. Tünde „szabadságvesztés-ellenes” koncepcióját illeti, azal kapcsolatban gyakran hangoztatott ellenérv, hogy a büntetés hatástalansága még nem kérdőjelezi meg a büntetés létjogosultságát. Nem az alkalmazás az ítélkezés központi kérdése ugyanis, hanem annak az elvnek az érvényesítése, hogy a bűn büntetést érdemel.³⁶ Végezetül: sokak véleménye szerint a kár megtérítésének, illetve helyreállításának csak a büntetéskiszabási szempontoknál lehet szerepe. Ehhez azonban a vádlott bűnösségét meg kell állapítani és csak ezután következhet a jóvátételi tárgyalás.³⁷

Végezetül: a magyar büntetés-végrehajtási rendszerről tudvalevő, hogy túlterheltsége 1999 óta folyamatosan növekszik.³⁸ Ami a kiszabott szabadságvesztés-büntetéseket illeti, statisztikai adatokkal igazolható, hogy döntő többségük a három évet nem haladja meg.³⁹ Mindez azt mutatja tehát, hogy a magyar szankciórendszerben a szabadságelvonó intézkedések közül a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések dominálnak. Ezek csökkentésére a közevitői eljárás alkalmas lehet, tekintve, hogy igénybevételére – a Be. 221/A §

³³ Uo. 246. o.

³⁴ Uo. 245. o.

³⁵ Uo.

³⁶ Szabó András véleménye. In: Kiss Anna: Uo.

³⁷ Uo. 246. o.

³⁸ Amíg 1998-ban mintegy hatszázezer bűncselekményre nagyjából harmincezer börtönbüntetés jutott, addig 2002-ben négyszázháromezer bűncselekményre harminckétezer szabadságvesztés-büntetés szabtak ki. Barabás A. Tünde: i. m. 155. o.

³⁹ 2002-ben a kiszabott szabadságvesztés-büntetések kilencvenöt százaléka nem haladta meg a három évet. Uo. 157. o.

(1) bek. alapján – öt évig terjedő szabadságvesztés-büntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetén kerülhet sor. Egyúttal azonban nemcsak a büntetés-végrehajtás, de a bíróságok túlterheltségét is csökkentheti majd, azaz minden bizonnyal képes lesz jelentős mértékben lefaragni az egész büntető igazságszolgáltatás működésének költségigényéből.

Megjegyzem, hogy Barabás A. Tünde legújabb publikációi már a büntetés-végrehajtási szakasz esetében is vizsgálják a mediáció lehetőségét. Egyik legújabb tanulmányában a szerző ekként ír: „*Miközben a legtöbb resztoratív program Európa más országaiban is a börtönökön kívül folyik, az utóbbi években több kísérlet zajlott, amelyek azt vizsgálták, hogyan lehetne a helyreállító igazságszolgáltatást a börtönök falain belül megvalósítani, illetve hogy lehetséges-e olyan börtönrendszer kialakítása, amely teljes mértékben resztoratív elveken és értékeken alapul. Ezek a megoldások még nem terjedtek el Európában, azonban több országban, így Németországban, Belgiumban, Nagy-Britanniában jelentős eredményeket értek el, főként a súlyos bűncselekmények elkövetőire fókuszálva.*”⁴⁰

Ami a büntetés-végrehajtásban megvalósuló resztoratív projektek típusait illeti, ebben a tekintetben számos nemzetközi példa áll rendelkezésre: ismeretesebbek között 1. úgynevezett mediációs/dialógusprogramok, amelyek a sértettek és az elítéltek személyes találkozóira adnak lehetőséget; avagy 2. úgynevezett börtön-közösség programok, amelyek keretében az elítéltek a közelükben lévő közösségeknek végeznek közhasznú munkákat, ezzel mintegy elősegítve saját reszocializációjukat stb.⁴¹

Tény, hogy a honi büntetés-végrehajtási rendszerben semmiféle közvetítői mechanizmus nem működik az elítélt–sértett, elítélt–hozzátartozók, illetve elítélt–társadalom relációban.⁴² A börtönpésség egy részének szüksége volna a társadalomba történő visszailleszkedést elősegítő programokra, ezek viszont gyakorlatilag nincsenek. A magam részéről tehát támogatnám, ha valamennyi bv. intézetben működnének úgynevezett közvetítői irodák, hiszen a bűncselekmények (például halált okozó testi sértés) pszichikai feldolgozását adott esetben elősegítheti a „bűnös és áldozat” személyes találkozása, ennek

40 Barabás A. Tünde: A mediáció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. In: Virág György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 48. OKRI, Budapest, 2011, 103–104. o. http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_48_2011/007_5_barabas_98-114.pdf

41 Daniel W. Van Ness: Prisons and restorative justice. In: Gerry Johnstone – Daniel W. Van Ness (eds.): Handbook of Restorative Justice. Willan Publishing, Cullompton, 2007, pp. 312–323.; Barabás A. Tünde: i. m. 106. o.

42 Uo. 112. o.

KÖNYVISMERTETÉS

pedig minden eljárási fázisban helyet kell adni. Persze itt is meg kellene kívánni jogszabályi szinten mindkét fél beleegyezését.

A büntetőeljárás tartama alatti, valamint a büntetés-végrehajtásban megvalósuló mediációnak tehát egyaránt van létjogosultsága, utóbbi joghatásai tekintetében azonban fokozott felelősséggel és elővigyázatossággal kell eljárnia a jogalkotónak. Az úgynevezett „börtönmediáció” sikeressége semmi esetre sem vezethet a jogerősen kiszabott és végrehajtásában megkezdett szabadságvesztés időtartamának menet közbeni csökkentéséhez, nem idézhet elő semmiféle „végrehajtási kegyelmet”. Ami jogkövetkezményként szóba jöhet ebben a körben, az nézetem szerint az adott intézeti renden belüli – adott esetben teljességgel egyéniesített – enyhébb végrehajtási szabályok (evsz) alkalmazása. Ha ugyanis a büntetés-végrehajtási szakban alkalmazott közvetítői eljárások eredményessége esetén utólagosan csökkenthetők lennének a büntetési időtartamok, azzal csak tovább erősödne a szabadságvesztés hatástalanságáról cikkező szerzők „tábora”, ráadásul a jogalkotó újabb „lyukat ütne” a jogerős és végrehajtható bírói ítéletek előírásain. Márpedig jelen büntetési nem kétségtelenül a büntetési rendszer csúcspontján elhelyezkedő ultima ratio, amelyet a továbbiakban már valóban nem lenne szabad ilyen joghatású konstrukciókkal derogálni.

Készítette: Bérces Viktor